

SOCIALDEMOKRATIET, VELFÆRDSSTATEN OG HVA' SÅ?

Et dybdeperspektiv på det gamle arbejderparti

AF CLAUD BRYLD

Velfærdsstat er et vidt begreb. I Skandinavien er der en tilbøjelighed til at forbeholde betegnelsen for Sverige, Norge og Danmark, hvor de socialdemokratiske arbejderbevægelser i samarbejde med småborgerlige partier gennem flere årtier har opbygget særlige modeller, som især er kendetegnet ved en stor offentlig sektor og et kollektivt overenskomstsysteem. Men kommer man udenfor Skandinavien, regner mange EU-lande sig for velfærdsstater, og sågar USA kaldes af nogle for en velfærdsstat. Det kunne tyde på, at begrebet lider under definitionsproblemer, og det bekræftes efter min mening indirekte af den tiltagende beskæftigelse med velfærdsstaten som en slags teknisk model. I modelbetragtningerne kan vægten lægges på den ene eller anden mekanisme, f.eks. på aftalesystemet på arbejdsmarkedet, på graden af skattefinansiering og socialpolitisk universalisme¹⁾ eller på den meget omtalte flexicurity mekanisme. Og disse studier er utvivlsomt nyttige, bl.a. af hensyn til diskussionen om, hvordan velfærdssystemerne skal indrettes i fremtiden. Men i model- eller systemsnakken savner man – det gør jeg i hvert fald – en direkte eller indirekte bevidsthed om, hvilke sociale og politiske kræfter, der ligger bag 'modellen', og som gennem mange frem- og tilbageskridt har frembragt og udviklet den til det, den er i dag.

Jeg tænker med andre ord på en historisk bevidsthed om velfærdsstaten, i hvert fald den udgave, som findes i Skandinavien. Dens opkomst er jo et komplekst resultat af mange kræfters med- og modspil. Og jeg skal forsøge at skitsere disse kræfter, men først og fremmest vil jeg understrege, at der står mennesker bag det hele, mennesker, der handler på egen hånd eller som i dette tilfælde sammen med andre, dvs. som kollektiver eller sociale bevægelser.

Arbejderbevægelsen er sådan en bevægelse. Og historien om arbejderbevægelsen er en af de 'store fortællinger', som nogle mener ikke længere kan fortælles. Det mener jeg nu godt de kan og ikke mindst fortællingen om arbejderbevægelsen. Og det følgende handler om den danske arbejderbevægelse og dens politiske og faglige program i perioden fra omkring 1885 til 1930.

Hvorfor gå så langt tilbage i tiden, vil nogle måske spørge? Det skyldes, at denne tid, der altså ligger mellem 80 og 125 år tilbage, er den tid, hvor de

præmisser bliver lagt, som velfærdsstaten eller 'den danske model' den dag i dag bygger på.

FAGBEVÆGELSEN, SOCIALISMEN OG DEMOKRATIET

Den socialdemokratiske arbejderbevægelse i Danmark er en af de få arbejderbevægelser i verden, der har en ubrudt historie fra Karl Marx' og Friedrich Engels' egen tid. Det har været meget diskuteret, om Louis Pio – Socialdemokratiets grundlægger – var 'revolutionær' eller ej, men spørgsmålet er ikke særlig interessant, dels fordi det ikke sås som noget problem i tidens arbejderbevægelse – altså i 1870'erne – dels fordi det alt afgørende for dansk arbejderbevægelse blev, at der blev dannet fagforeninger til varetagelse af kampen for løn og arbejdsforhold, og at disse fagforeninger fra begyndelsen forbandt sig med den politiske kamp. Allerede i 1886 afholdt de tre skandinaviske arbejderpartier en arbejderkongres i Göteborg, hvor det blev slået fast, at fagforeningerne skulle "søge at øve indflydelse på lovgivningsarbejdet ved at virke hen til, dels at arbejderne bliver politisk ligestillede med samfundets øvrige klasser, dels at folkerepræsentationen behandler arbejdernes økonomiske stilling og vedtager love, der sikrer arbejderne mod hensynsløs udbytning fra kapitalisternes side". Derfor skulle fagforeningerne både beskæftige sig med faglige og med politiske spørgs-

LOUIS PIO – spørgsmålet, om Socialdemokratiets grundlægger var revolutionær eller ej, var ikke særlig interessant.

mål, og de skulle også anerkende de socialdemokratiske partiers socialistiske program. Fagforeningerne skulle med andre ord kæmpe for et socialistisk samfund. Det var helt anderledes end i England, hvor fagforeningerne kun ville beskæftige sig med faglige spørgsmål og overlod politikken til de liberale – det man også kalder *trade unionism* –

eller i Frankrig, hvor man forestillede sig, at fagbevægelsen skulle overtage magten i samfundet, det man kalder for syndikalisme.

Resolutionen fra den skandinaviske arbejderkongres i 1886 handler dog ikke blot om socialismens nødvendighed og samvirke mellem de faglige og de politiske organisationer, men også om demokrati. Arbejderne skulle sikres ligestilling med samfundets øvrige klasser. Med andre ord: Demokratiet skulle indføres, et demokrati, hvor hvert menneske havde én stemme og dermed kunne være med til at bestemme i samfundet. Hverken kvinderne eller dem man kaldte tyende, dvs. tjenestefolk på landet og i byerne, som ikke havde egen husstand, havde jo stemmeret. Det fik de først med grundloven i 1915, som i høj grad var et resultat af arbejderbevægelsens kamp for politiske rettigheder. Hermed var man også nået et væsentligt skridt henimod opfyldelsen af mottoet: "Ingen rettigheder uden pligter, ingen pligter uden rettigheder".

Med den struktur, der blev vedtaget i 1880'erne, blev arbejderbevægelsens kampmåde fundamentalt set lagt fast: I klassekampen mellem kapitalister og lønarbejdere skulle fagforeningerne varetage de reproduktionsmæssige interesser, mens partiet primært skulle tage sig af de lovgivningsmæssige. Men kampen var én og den samme, der var kun tale om en pragmatisk arbejdsdeling. Fagforeningerne skulle arbejde i privatsfæren, hvor arbejderen var producent, partiet i den offentlige sfære, hvor arbejderen var – eller burde blive – statsborger. Der var aldrig tale om at anvende udemokratiske eller voldelige midler. "Den moderne socialisme står udelukkende på dette standpunkt. Den sætter masserne i bevægelse og vil kun ved folkeflertallets magt og folkeflertallets ret kunne fremhjælpe nydannelser i samfundslivet" – sådan hed det f.eks. i et programskrift fra 1888.²⁾ Men socialdemokraternes demokratibegreb var bredere end de liberales, dvs. Venstres. Dels gik de ind for, at kvinderne og tjenestefolkene også skulle have stemmeret, dels ønskede de flere folkeafstemninger om vigtige spørgsmål, altså en mere direkte form for demokrati. De gik også ind for at erstatte monarkiet med en republik.

1890'erne, der var en højkonjunkturperiode, blev den egentlige grundlæggelsesperiode for arbejderbevægelsen som massebevægelse. Nær ved 1.000 nye fagforeninger så dagens lys, og det menes at næsten hver anden arbejder i byerne blev organiseret i en fagforening. Det er en rekord på det inter-

nationale plan. Partiet fordoblede sit medlemstal, fra ca. 14.000 i 1890 til knap 28.000 i 1901, og samtidig firedoblede det sit mandattal i Folketinget, fra 3 til 14.³⁾ På samme tid opstod Kooperationen, som snart blev regnet for den tredje streng i arbejderbevægelsen, der herefter bestod af partiet, fagbevægelsen og Kooperationen. De samvirkende Fagforbund, altså det vi nu kalder LO, grundlagdes i 1898, og i 1899 kom Septemberforliget med hovedaftalen, noget som jeg vender tilbage til.⁴⁾

ARBEJDERBEVÆGELSENS TRE VALG

Vi tager nu et spring op til 1970'erne. Hvorfor 1970'erne? Jo, fordi 1970'erne repræsenterer et højdepunkt i velfærdsstatens udvikling, tænk blot på dagpengereformen i 1972 og bistandsreformen i 1975. Den sidste blev ikke så generøs, som det var tænkt, men betegnede alligevel et fremskridt. Eller på efterlønsreformen i 1979 og SU-reformen året efter – alt sammen store, skelsættende reformer, som nu enten er rullet tilbage eller er ved at blive det. Vi kan bruge dette højdepunkt for velfærdsstaten til at slutte tilbage fra og se, at en række forudsætninger var nødvendige. Disse forudsætninger lå ikke blot i den særlige klassestruktur i Danmark med et magtmæssigt svagt industriborgerskab og en stærk gårdmandsklasse, men også i en række valg, som arbejderbevægelsen på et tidligt tidspunkt havde truffet. Velfærdsstatens udvikling fra 1930'erne og frem – med dens opbygning af den offentlige sektor til varetagelse af borgernes sundhed, uddannelse og sociale behov – var nemlig ikke planlagt eller udtænkt på forhånd, den udviklede sig mere eller mindre tilfældigt, og de økonomiske konjunkturer spillede jo også en ganske afgørende rolle. Men uden et bestemt politisk mønster med rødder tilbage i tiden før 1. verdenskrig havde velfærdsstaten ikke kunnet opstå.

Velfærdsstaten er jo – for så vidt den stadig eksisterer, og det gør den vel, men i afsvækket form – resultatet af et kompromis mellem borgerskabet og arbejderklassen, og forudsætningerne for dette kompromis udgør naturligvis en hel vifte. Men tre af dem må tillægges en særlig vægt, og det er for mig at se for det første foreningen af den politiske og den faglige kamp, som jeg allerede har været inde på, dernæst valget af en social reformlinje eller reformisme, som det også kaldes, og sidst, men ikke mindst valget af en national strategi, hvor staten blev en afgørende faktor. Disse tre 'faktorer' eller valg udgør de vigtigste brikker i det

mønster, som arbejderbevægelsens ideologi havde antaget omkring 1930 – før det store spring fremad. I model-tænkningen bliver de som regel ikke tillagt større vægt, fordi de anses for selvfølgeligheder. Men på trods af, at tilfældet også spillede ind, så lå der faktisk historiske beslutninger, truffet af mennesker, bag disse valg og deres udførelse i praksis.

KLASSESAMARBEJDET OPSTÅR

Lad os lige tage det første valg op igen, nemlig princippet om såvel politisk som faglig deltagelse i samfundslivet. I årene mellem 1905 og 1920 udfordrede en syndikalistisk opposition ved navn Fagoppositionens Sammenslutning, forkortet til FS, dette princip. I 1899 havde DsF og DA jo indgået det såkaldte Septemberforlig, som FS forsøgte at få afskaffet. FS anså parlamentarismen for at være et korrupt spil og satsede udelukkende på faglig kamp, der skulle kunne udfolde sig uhindret. Målet var i sidste instans en revolution, hvor arbejderne fik magten i et direkte demokrati.

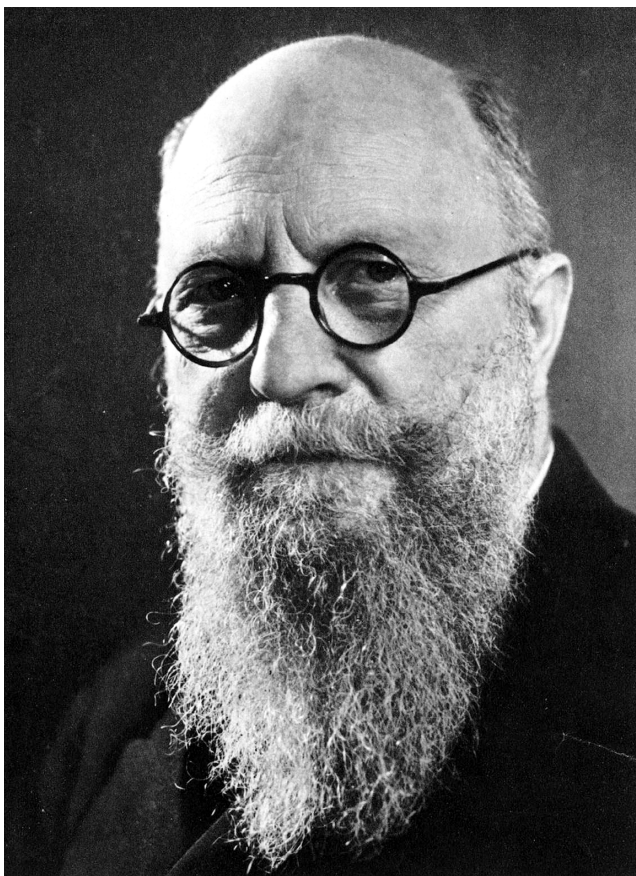
I årene til og med 1911 blev det fagretlige system så konstrueret med forligsmandsinstitution, arbejdsret, fredspligt osv. Dette system placerede også staten solidt på arbejdsmarkedet. Her var der umisforståeligt tale om klassesamarbejde mellem arbejdere og kapitalister, med staten som 'mæglende' instans. Og så vidt jeg kan bedømme, er dette system altid blevet undervurderet i den almindelige bedømmelse af arbejderbevægelsens udvikling. Arbejderbevægelsens integration i det overleverede samfund og accept af at bygge på dets traditioner for udvikling skete først og fremmest i den periode, hvor det fag- eller arbejdsretlige system blev bygget op, dvs. tiden før 1. verdenskrig. Og løftestangen var netop det økonomiske samarbejde mellem arbejderne organisationer og industriens ejere, det der bliver til 'den danske model'. I denne model blev der givet og taget hos de modstående organisationer, og lovgivningsarbejdet tonede nu frem som en strømliniet forlængelse af eller supplement til aftalerne på det private arbejdsmarked.

Arbejderbevægelsens tilpasning til de overleverede socio-politiske adfærdsmønstre – det, som andre mere brutalt vil formulere som en accept af og tilpasning til kapitalismen - skete altså først som en tilpasning på arbejdsmarkedet og derefter, i forlængelse heraf, som en tilpasning på det politiske område. I 1916 går Stauning ind i en radikal

regering, og fra da af accepterer Socialdemokratiet at deltage i regeringer uden at kunne omdanne samfundet til et socialistisk samfund. Lige som på arbejdsmarkedet skulle partiet nu ikke kun slå med, men også samarbejde med borgerlige modpartier. Og for Det radikale Venstre, der blev en slags katalysator i dette forløb – ligesom senere –⁵⁾ blev et samarbejde betragtet som det naturlige svar på det moderne samfunds problemer; for de Radikale skulle et led i selve moderniseringsprocessen nemlig være en pacificering og frugtbargørelse af arbejderbevægelsen som led i et forpligtende (social-liberalt) reformarbejde. Lige som "omgangsskruen", der var den almindelige kampform før Septemberforliget – hvad vi i dag ville kalde vilde strejker – og andre uciviliserede kampformer blev luget ud af arbejderne faglige kamp, blev kravet om direkte demokrati, republik o. l. luget ud af den politiske i en gradvis proces fra 1901. Både Socialdemokratiet og DsF blev i deres modstanderes øjne til fuldt salonfæhige organisationer. Fra 1920 til "jordskredsvalget" i 1973 lå det danske partimønster fast, og Socialdemokratiet udgjorde et af "de fire gamle partier", der indgik alle de væsentlige politiske studehandler, med de Radikale i en nøglerolle. Organisationssamfundet med dets forhandlingsdemokrati var ved at opstå, et unikum, som arbejderbevægelsen ikke bevidst havde stræbt efter som færdig model, men som den let kunne rationalisere som et socialdemokratisk samfund, et velfærdssamfund. Og som vel at mærke fik folkelig opbakning.

REFORMISMENS SUCCES I DANMARK

Det andet strategi-valg er ofte blevet betegnet som 'reformisme'. Det kan også udtrykkes sådan, at arbejderbevægelsen blev mere moderat og stærkt indstillet på at arbejde for sociale reformer. Og samtidig afsvor man enhver tanke om voldelig revolution, men ikke om en gradvis overgang til socialisme. Modereringen af arbejderbevægelsen var jo et internationalt fænomen i tiden fra 1. verdenskrig, undtagen i Rusland, hvor kommunisterne, der jo oprindeligt var socialdemokrater, tog magten ved oktoberrevolutionen i 1917. Men almindeligvis var moderationen – eller 'reformismen', som det fra samme tid kom til at hedde – sammenknyttet med tab af indflydelse i løbet af en vis periode. I Danmark gik det omvendt. Lidt tilspidset kan man sige, at jo mere moderat og dermed mindre militant bevægelsen blev, jo større

THORVALD STAUNING

indflydelse fik den politisk og socialt. Da den tyske arbejderbevægelse var blevet knust af Hitler i 1935, fik Stauning 46,1 pct. af stemmerne ved et valg i Danmark. Naturligvis hang det sammen med, at den moderate linje fik opbakning fra arbejdere, funktionærer, husmænd m.fl. og dermed omsatte sig i fagbevægelsens og partiets vækst, men organisatorisk og parlamentarisk styrke er ikke ensbetydende med politisk styrke, som eksemplet med den tyske arbejderbevægelse viser. Der kræves tilsyneladende også *noget andet*, for at reformismen kan blive en virksom kraft, nogle kombinationer af forhold, som var til stede i Skandinavien, f.eks. eksistensen af et hæderligt embedsapparat og fraværet af borgerlige politiske eliter som f.eks. et officerskorps med politiske aspirationer. Antidemokratiske kræfter fik aldrig synderlig indflydelse her, hvad bondebevægelsen selvfølgelig også var med til at sikre.

En vigtig forudsætning for den stadig stærkere placering, arbejderbevægelsen fik i det danske samfundsliv i det 20. århundrede, var ikke blot

markeringen af arbejderklassen som en selvstændig klassebevægelse – vel at mærke via organisationerne – men også den afgrænsning, parti og fagbevægelse foretog over for kræfterne til venstre for sig. Først var det oppositionelle strømninger indenfor den socialdemokratiske bevægelse selv, og derefter – fra 1919 – var det kommunisterne. I alle tilfældene tog man kraftigt afstand fra de midler, de ville bruge. De midler, man anerkendte, var som før nævnt politisk og faglig organisation, oplysning og agitation samt det parlamentariske arbejde i stat, kommuner og evt. andre offentlige organer. Og de forblev hele bevægelsens kampmidler lige til i dag. 'Flade' strukturer med indflydelse for de menige medlemmer kan man kikke langt efter indenfor arbejderbevægelsen før slutningen af 1960'erne, hvor VS bliver dannet. Men fordelene ved den hierarkiske opbygning både i fagbevægelsen og partiet var, at bevægelsen blev en 'hård' bevægelse, der ikke kunne slås i stykker udefra, og hvis ledelser blev troværdige samarbejdspartnere for modstanderne i det politiske og økonomiske liv.⁶⁾ Gennem centraliseringen og den disciplin, der fulgte med, opnåede man, at der kunne sluttes aftaler med ledelsen, uden at denne blev underkendt af medlemmerne. Det var også arbejdsgivernes krav, før de ville anerkende fagbevægelsen som organiseret forhandlingspartner, og det blev imødekommet ved Septemberforliget i 1899.

TILPASNING I TO TEMPI

Arbejderbevægelsens tilpasning til overleverede socio-politiske adfærdsmønstre skete altså først som en tilpasning på arbejdsmarkedet og derefter, som en slags forlængelse heraf, som en tilpasning eller integration på det politiske område. Den faglige integration i et fast forhandlingssystem, hvor præmissen var arbejdsgivernes ret til at lede og fordele arbejdet, var med andre ord både en forløber og en forudsætning for den politiske integrationsproces. "Den industrielle parlamentarisme", som man kaldte det fagretlige system omkring 1900, var, som begrebet da også rent sprogligt antyder, ikke tænkelig som et isoleret fagligt fænomen, men må ses som et led i en generel tilnærmelse mellem samfundets bymæssige hovedklasser. Industriparlamentarismen fik snart sin parallel i den politiske parlamentarisme, der rummede et samarbejde mellem hidtil modstående parter. Også her kom de Radikale til at virke som en katalysator.

Når alt dette er sagt, skal det dog samtidig anføres, at reformpolitikken i såvel stat som kommuner faktisk medførte betragtelige fremskridt for lønmodtagerne, f.eks. med hensyn til sygebehandling, skolegang og skolebespisning, alderdomsunderstøttelse, arbejdsløshedsunderstøttelse, boligforbedringer, stigning i reallønnen og meget mere. En del af fremgangen må henføres til den økonomiske vækst, men en anden del var resultatet af en bevidst faglig og politisk indsats, der førte til social omfordeling.

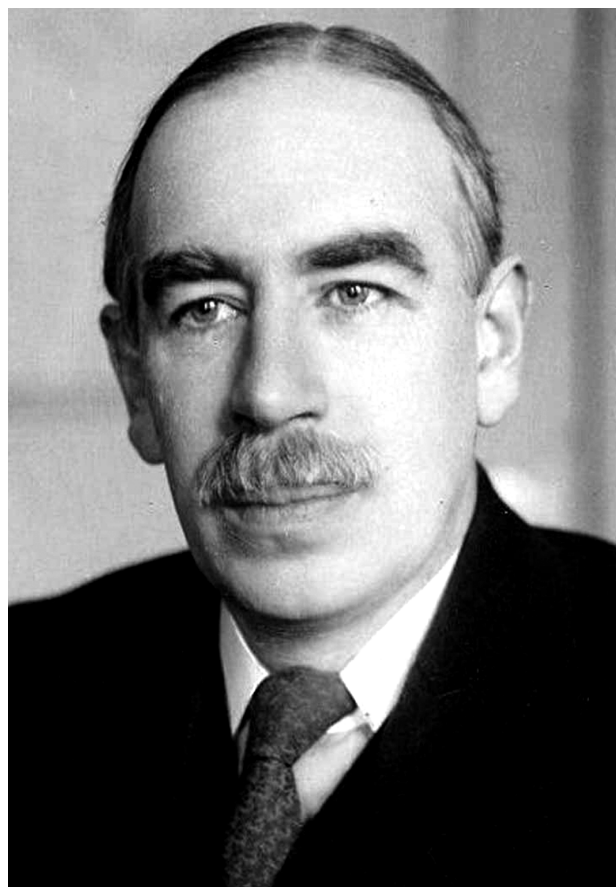
NATIONALSTATEN – EN FORUDSÆTNING FOR VELFÆRDSSTATEN

Og så til den tredje faktor som forudsætning for velfærdsstaten. Her er der dog i mindre grad tale om et valg end for de to andre faktorer vedkommende. Det drejer sig om den nationale strategi, som den socialdemokratiske arbejderbevægelse slog ind på efter 1. verdenskrig. Før krigen så bevægelsen sig som en del af Internationale – 2. Internationale, som den hed – dvs. sammenslutningen af nationale arbejderbevægelser i en international sammenslutning, der dækkede en stor del af jordkloden.⁷⁾

Bevægelsen var imod al nationalisme og militarisme og følte sig som en lille, men ægte del af arbejderne internationale samarbejde. Dette skiftede imidlertid brat, da verdenskrigen brød ud i august 1914. Internationale brød sammen – i stedet for at bekriige de nationale borgerskaber gik arbejderne ud i skyttegravene for at slå deres brødre i de andre lande ihjel. Og dette internationale samarbejde mellem arbejderpartierne blev aldrig rigtigt genoprettet. Efter krigen lukkede de europæiske stater sig inde bag grænser og toldmure i forhold til den åbenhed, der havde været før krigen, *la belle époque*, som den også bliver kaldt. Hvert land førte en protektionistisk politik og stræbte efter autarki, dvs. selvforsyning. Al handel mellem landene blev bilateral.

Dette var både godt og dårligt for de danske socialister; dårligt fordi spændingerne mellem landene virkede truende, og fordi der opstod stærke totalitære bevægelser i form af fascisme og kommunisme i flere af de store lande. Men godt, fordi staten – sammen med kommunerne –⁸⁾ i et land som Danmark blev selve omdrejningspunktet for den opbygning af velfærdsstaten, der begyndte i 1930'erne. Den danske stat var ikke begrænset udadtil, men kun indadtil, og det betød, at den på de økonomi-

ske og sociale områder kunne føre den politik, den ville, principielt uden at skele til andre lande. Den danske stat blev også en stærk stat. Og med det socialdemokratisk-radikale hegemoni med 50 pct. af stemmerne eller mere kunne staten føre sin helt egen finanspolitik og socialpolitik. Industriproduktionen bliver rettet mod hjemmemarkedet, og en slags national planøkonomi – dog inden for kapitalismens rammer – med Valutacentralen og Varedirektoratet som krumtapper bliver organiseret. Med opdagelsen af Keynes' økonomiske teorier i 1940'erne bliver man i stand til at styre økonomien efter den gyldne regel, at man skal spendere, altså give ud, i nedgangstider og holde igen i opgangstider. Og det fører til 'guldalderen' – den engelske historiker Eric Hobsbawms udtryk – de 15 gyldne år

JOHN MAYNARD KEYNES:

"Med opdagelsen af Keynes' økonomiske teorier i 1940'erne bliver man i stand til at styre økonomien efter den gyldne regel, at man skal spendere, altså give ud, i nedgangstider og holde igen i opgangstider."

fra 1958 til 1973, hvor velfærdsstaten for alvor sætter sig igennem med fuld beskæftigelse og stærkt stigende levestandard. Hvor kvinderne kommer ud på arbejdsmarkedet, arbejderne får bil og flytter i hus osv., osv. Og denne periode er også dansk arbejderbevægelses gyldne tid, hvor det meste lader til at kunne lykkes. Begyndende med indførelsen af folkepensionen i 1957 og derefter en lang række reformer i løbet af 1960'erne og 70'erne, som også sigter på en højere grad af ligestilling og i det hele taget skabelsen af mere lige muligheder for alle i samfundet. Det er også her, trepartsforhandlinger mellem LO, DA og staten for alvor begynder.

VELFÆRDSSTAT OG GLOBALISERING

De beskrevne politiske forhold står i stærk kontrast til de nuværende forhold, hvor Danmark er medlem af EU og den danske stat har mistet en stor del af sin selvbestemmelsesret, især på det økonomiske område. Det er ikke ment som en kritik af det danske medlemskab, der blev nødvendigt pga. internationaliseringen, men blot en konstatering. Det kan næppe være meget anderledes bortset fra finanspagten og konvergenskravene, hvor staten har bundet sig til at føre en stram finanspolitik, der ikke kan undgå at ramme arbejdsmarkedet og ikke mindst den offentlige sektor. Keynes' gyldne regel om at give ud i nedgangstider er ikke længere populær, men er blevet erstattet af en neoliberal politik, der sætter balance på statsbudgettet og deraf følgende besparelser over hensynet til beskæftigelsen.

Der er ellers råderum her i landet til at føre en anden politik, en politik, der prioriterer efterspørgslen og ikke udbuddet, men regeringen siger, at den er bundet af regeringsgrundlaget, og i det står der, at man vil videreføre VK-regeringens økonomiske politik. Med andre ord en neoliberal politik, hvor man netop sætter udbuddet, især udbuddet af arbejdskraft, over efterspørgslen. Og et af motiverne er det konkurrencepres, som den såkaldte globalisering har afstedkommet.

I dag er enhver regering naturligvis oppe imod det frie markeds kræfter, der nu udfolder sig på globalt plan. Og det er her, sammenstødet sker: Hvor velfærdsstaten byggede på nationalstaten med dens ydre og indre regulering, magter arbejderpartierne ikke opgaven under den globale kapitalisme, med en dereguleret finanssektor, der har spekuleret helt vildt, og et tilsvarende arbejdsmar-

ked, hvor en polsk håndværker vil gå for 50 eller 60 kr. i timen, mens en dansk skal have 400 kr., inklusive mestersalæret. Og hvor masser af job flytter ud til Østeuropa eller Asien. Det er nogle objektive forhold, arbejderpartierne skal prøve at tackle, men hvor løbet på mange måder allerede er kørt. LO-fagbevægelses medlemstal rasler ned, organisationsprocenten bliver lavere og lavere – den er vel nu på omkring 65 – efterlønnen er mere eller mindre afskaffet, dagpengeperioden halveret, optjeningskravet fordoblet, førtidspensionen er svækket – og forude venter kontanthjælp og SU – fagforeningskontingentet kan ikke længere fradrages fuldt ud, arbejdsformidlingen er overdraget til kommunerne, osv., osv. – alt sammen tilbageskridt for fagbevægelsen/arbejderbevægelsen.

Også når vi ser på de to andre felter, jeg talte om – det fagligt-politiske samvirke og reformlinjen – er der sket store ændringer gennem de sidste 15-20 år. Det formelle samarbejde mellem LO og Socialdemokratiet ophørte på fagbevægelses foranledning i slutningen af 1990'erne, og selvom det delvis blev genoptaget for nogle år siden, har det aldrig fået samme betydning som før i tiden. De strandede trepartsforhandlinger er et klart vidnesbyrd om, at Socialdemokratiet og LO ikke længere er i stand til at koordinere deres kampe, og at partiet trækker i en neoliberal retning, som mange i fagbevægelsen ikke kan acceptere. Det var jo på foranledning af det ellers ret højredrejede Dansk Metal, at trepartsforhandlingerne brød sammen, endnu før de var begyndt. Men samtidig opførte partiet sig meget usmidigt ved kun at fokusere på forlængelse af arbejdstiden og inddragelse af nogle af lønmodtagernes helligdage.

Reformvejen er heller ikke længere, hvad den har været. Når man taler om reformer i dag, er det noget helt andet end i den 'klassiske' periode frem til, skal vi sige 1990. Dengang var det noget med at kæmpe for fremskridt og øgede rettigheder for lønmodtagerne. Selvom man samtidig satsede på vækst og også varetog erhvervslivets interesser. I dag er ordet reform blevet ensbetydende med nedskæringer og svækkelse af lønmodtagernes velrhvervede rettigheder. Den neoliberale tidsånd har sejret, i hvert fald står regeringen nærmere ved den neoliberale linje end ved den keynesianske, og de sidste nye tal viser, at uligheden i Danmark er steget voldsomt gennem 1990'erne og nullerne, og at den vil blive ved med at stige, med mindre den politiske kurs ændres markant.

JOHANNE SCHMIDT-NIELSEN OG HELLE THORNING-SCHMIDT.

“Venstrefløjens idé – og her tænker jeg på det, der i hvert fald samler eller samlede Socialdemokraterne, SF og Enhedslisten – om det chancelige samfund må siges at være et rimeligt alternativ til idéen om offentlig overtagelse af produktionsmidlerne, som har vist sig urealiserbar overalt, i hvert fald på dette tidspunkt i historien.”

DET CHANCELIGE SAMFUND

Hvis vi graver lidt dybere og ser på den historiske udvikling herhjemme, kan vi på venstrefløjen se en udvikling fra krav om demokrati og socialisme, forstået som statens overtagelse af produktionsmidlerne – et krav, der allerede stopper i 1930’erne – til krav om et samfund med lige muligheder for alle, som blev den nye målsætning efter 1950’erne. Det er det, der har stået i de socialdemokratiske principprogrammer lige siden, og det er en stræben, som hele venstrefløjen i princippet støtter – fra dens højrefløj med de Radikale, for man kan også tale om fløje inden for fløjen – til dens venstrefløj med Enhedslisten. Den store fortælling om socialismen er blevet afløst af en række mindre fortællinger, men med en kerne, der i sin essens minder om den store.

Venstrefløjens idé – og her tænker jeg på det, der i hvert fald samler eller samlede Socialdemokraterne, SF og Enhedslisten – om det chancelige samfund må siges at være et rimeligt alternativ til idéen om offentlig overtagelse af produktionsmidlerne, som har vist sig urealiserbar overalt, i hvert fald på dette tidspunkt i historien. Men skabelsen af et samfund med lige muligheder for alle kræver lige så store eller måske endda større samfundsændringer end et rent statsdirigeret samfund. Lige muligheder eller chancelighed kan jo ikke kun gælde i udgangspunktet eller som en engangsmulighed for den enkelte – det er den liberalistiske tanke – men må være en bestandig chance for hver enkelt, uanset hans/hendes udgangspunkt og nuværende situation. Idéen er dybest set lige så revolutionær eller utopisk, om man vil, som tanken om det statssocialistiske samfund, da mennesker –

deres fysiske og psykiske habitus ufortalt – fødes ind i vidt forskellige vilkår og rammer for deres opvækst. Derfor er en politik, der først og fremmest sigter på økonomisk vækst, slet ikke nok til at gøre menneskers vilkår lige, der kræves i lige så høj grad en kulturel, uddannelsesmæssig, bolig-mæssig, miljømæssig osv. indsats. Og ikke mindst kræves der for mig at se en engagering af mennesker i forvaltningen af deres egne livsomstændigheder, som kun kan opnås ved dybtgående ændringer af ledelsesforholdene, sådan at mennesker bliver medansvarlige ikke kun for samfundets politiske liv, men også for det økonomiske, begyndende med deres egen arbejdsplads.

DEMOKRATISERING I DYBDEN

Deltagelses-siden ved demokratiet har venstrefløjen, og her tænker jeg igen især på Socialdemokratiet, der jo var det rigtig store parti igennem 90 år, ikke gjort ret meget ved, og i de sidste år har der oven i købet bredt sig en elitær opfattelse, som også er i tråd med neoliberalismen, af, hvordan offentlige foretagender skal ledes, med stærkt chefstyre, indbyrdes konkurrence og neddrogled rettigheder for de ansatte. Det er også det, man kalder New Public Management, og som begyndte i 1980'erne.

Man burde gå den modsatte vej og give brugere og ansatte større indflydelse. Det drejer sig i det hele taget om at give det direkte demokrati og dermed civilsamfundet større og ikke mindre magt. De kapitalistiske virksomheder vil hovedsagelig forblive på private hænder, men der bør være en stærkere samfundskontrol af dem end den, der nu er tale om. Ikke mindst af finanssektoren. Den offentlige sektor bør selvfølgelig heller ikke bringes til at fungere som et marked, i hvert fald ikke uden en stærk modmagt fra de ansatte og brugere, der bliver berørt af det. De rent økonomiske kriterier, som politikere og djøf'ere her tænker i, f.eks. taxameterprincippet, egner sig ikke til styring af en lang række samfundsspørgsmål, der f.eks. har med kvalitet, pleje eller moral at gøre.

På et mere centralt plan kunne man tænke sig en balance mellem det repræsentative demokrati og det direkte, eller hvad man også kunne kalde deltagelses-demokratiet. Folketings- og måske også kommunalvalg kunne f.eks. kædes sammen med folkeafstemninger om bestemte spørgsmål og visse prioriteringer af de offentlige midler. Eller man kunne holde folkeafstemninger imellem de almin-

delige valg. Det ville give en dybere og mere levende offentlig debat, og man har jo midlerne i form af de sociale medier. Hvorfor skal EU være det eneste, der holdes folkeafstemning om? Nogle spørgsmål som eksempelvis retlige eller kunstneriske egner sig ikke til folkeafstemning, men økonomiske og fordelingsmæssige gør bestemt. Og befolkningen ville føle et større ansvar for beslutninger, den selv har deltaget i, og dermed føle mindre politikerlede end den gør i dag.

Den slags politiske reformer vil nok kræve en ændring af grundloven, men dette 60 år gamle dokument er også modent til en revision; faktisk har en dansk grundlov aldrig været gældende i så lang tid, samtidig med at samfundet i disse 60 år har ændret sig, som det aldrig har gjort før på så 'kort' tid.

Under alle omstændigheder er demokratisering i dybden stadig et uopfyldt mål, og her har venstrefløjen en stor opgave, både på det nationale og det internationale plan.

KONKLUSION

For nu kort at opsummere: Lidt forenklet kan man sige, at arbejderbevægelsens første store projekt var socialisme-projektet, dvs. fælleseje af produktions- og distributionsmidlerne i et samfund uden klasser. Det var imidlertid uforeneligt med accepten af forhandlingsdemokratiet og blev i en glide-proces næsten umærkeligt erstattet af det andet store projekt, velfærdsstats-projektet. Efter at dette fra 1980'erne og frem er løbet ind i vanskeligheder, tegner der sig imidlertid et mere problematisk billede af arbejderbevægelsens fremtid, ikke mindst fordi der mangler alternative politiske idéer inden for bevægelsen selv.

Både socialisme- og senere velfærdsprojektet forekom hver på deres tid både realistiske og begejstrende. Sådanne 'store idéer' er dog, ikke mindst efter ØD-tankens død, næsten helt forsvundet fra arbejderbevægelsens diskussioner. Selv livskvalitetsdebatten fra 1990'erne er neddroglet, til fordel for eksempelvis den krampagtige debat om retspolitik eller debatten om ret og pligt – for lønmodtagerne.

Det alvorligste perspektiv er måske, at den differentiering og splittelse blandt lønmodtagerne og i den industrielle reservearmé, som Karl Marx kaldte det, som den centraliserede bevægelse havde som hovedopgave at bekæmpe, på ny begynder at vise sig. Forarmelsen af visse randgrupper

både blandt ny- og gammeldanskere og de nye forskelle blandt de lønafhengige er både tegn på en økonomisk udvikling, som arbejderbevægelsen ikke længere er i stand til at regulere – vel især på grund af globaliseringen – og udgør en potentiel fare for fagbevægelsens sammenhængskraft. Hermed svækkes også et vigtigt rationale bag velfærdsstaten.

I Folketinget fortalte Frederik Borgbjerg, en af Socialdemokratiets store politikere, der døde i midten af 1930'erne, i januar 1910 om en tale han havde holdt for en forsamling af arbejdsløse:

”Vi sidder ved skakbrættet, vi flytter vore brikker ... Jeg sagde til disse folk, der var arbejdsløse, der kunne fristes til slige (voldeligt-revolutionære) tanker: Vi flytter brikkerne ganske stille, træk for træk, vi når dog frem. Vore brikker rykker frem, de andres rykker tilbage ... Der er ikke anden vej end udviklingens, end det: Træk for træk at bedre sine forhold, højne sine kår og skaffe sig mere og mere indflydelse. For denne forsamling af 1200 arbejdsløse påviste jeg, at den parlamentariske og lovlige vej var den rette. Den havde gavnet dem en hel del, og den ville gavne dem endnu mere, når vi fortsatte ad den, og disse arbejdsløse sluttede sig enstemmigt dertil”.⁹⁾

Ja, engang vidste man, hvordan og hvorhen arbejderbevægelsen flyttede sine brikker. Det ved hverken befolkningen eller bevægelsen selv tilsyneladende i dag. Derfor er nye tanker om det gode samfund velkomne, og mange vil nok mene, at sådanne tanker i dag må søges alle tænkelige steder og ikke blot i arbejderbevægelsen selv.

NOTER:

1. Jf for den første tilgangs vedkommende J. Due, J.S. Madsen og C.S. Jensen: Den danske model, 1993, og for den anden f.eks. Anne-Lise Seip: Velfærdsstaten – en Nordisk model?, i Arbejderbevægelsen og velfærdsstaten – den nordiske model efter 2. verdenskrig, 1992.
2. Aandsfriheden i den socialistiske Stat. En Diskussion, 1889, s. 11.
3. I 1913 havde fagforeningerne samlet set 153.000 medlemmer, i 1919 havde de 359.000. Socialdemokratiet havde i 1913 49.000 medlemmer, i 1919 111.000. Tallene er cirka-tal. Medlemsfremgangen fortsatte efter 1919 i både parti og fagbevægelse.
4. For hele Socialdemokratiets politisk-ideologiske udvikling indtil 1917, se Claus Bryld: Den demokratiske socialismes gennembrudsår, 1992.
5. I begyndelsen af 1960'erne udtalte Hal Koch til Politiken, at Socialdemokratiet havde gennemført de Radikales program (fra 1905)!
6. Udtrykket ”hård bevægelse” stammer fra Bengt Schüllerqvist: Från kosackval till kohandel. SAPs väg till makten (1928-33), Kristianstad 1992.
7. Den lever i øvrigt endnu under navnet ”Socialistisk Internationale”, som Poul Nyrop en overgang var formand for, men spiller ikke nogen politisk rolle.
8. Jf i denne forbindelse Søren Kolstrup: Velfærdsstatens rødder. Fra kommunesocialisme til folkepension, 1996.
9. Rigsdagstidende, Folketinget 1909-10, sp. 3119 f.

Claus Bryld er professor i moderne historie på RUC.